

УДК 37.032:82-31

Ружевич Я.І.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗАСОБАМИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У КРОСКУЛЬТУРНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування ціннісних орієнтацій засобами зарубіжної літератури у крос-культурній підготовці студентів. Значну увагу зосереджено на формуванні готовності студентів до крос-культурної взаємодії на практичних заняттях. Розкривається єдність ціннісних орієнтацій, літературних знань та діяльності студентів як провідної умови ефективності формування ціннісних орієнтацій. Розглядаються особливості навчальної діяльності студентів на різних етапах аналізу твору та структурується усвідомлення цінностей, втілених у художніх творах. Визначені основні детермінанти ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, кроскультурна взаємодія, культура, зарубіжна література.

Ruzhevich Yana

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

FORMING VALUE ORIENTATIONS BY FOREIGN LANGUAGES IN CROSS-CULTURAL TRAINING OF STUDENTS

Summary. The article is devoted to the problem of the formation of value orientations by means of foreign literature in the cross-cultural training of students. It is emphasized that foreign literature has an important advantage as it is associated with various texts belonging to different types of cultures. Communication with masterpieces of foreign literature promotes the development of new aesthetic experiences among students, prompts to comprehend the uniqueness of another culture. The main determinants of value orientations are determined. These are the conditions of life, the level of general culture, the ability of man, beliefs, moral principles, the system of values of the individual. The content of the value orientation of the individual is its focus on certain values of the material and spiritual culture of society. It is emphasized that the main goal of the process of formation of value orientations is the study of artistic works based on the awareness of the incarnated values, the comprehension of the moral and aesthetic positions of literary characters, the mastering of the value potential of the work by students, and the understanding of the relation of values expressed in artistic works, in connection with an important system of values. The unity of value orientations, literary knowledge and students' activity as the leading condition of the effectiveness of the formation of value orientations is revealed. Much attention is paid to the formation of students' readiness for cross-cultural interaction in practical classes. The main goal of the cross training of students is defined – it is overcoming the difficulties associated with the differences in values, traditions, languages. The peculiarities of students' educational activity at various stages of the analysis of works are considered, which is structured on awareness of values embodied in artistic works. The article focuses on various types of tasks, performing students to understand the psychological content of actions and personality of literary heroes come to perceive the value position of the author, his aesthetic ideal.

Keywords: value, value orientations, cross-cultural interaction, culture, foreign literature.

Постановка проблеми. Оновлення змісту й технологій виховання спрямоване на визнання пріоритету ціннісних орієнтацій особистості. Основним змістом виховного процесу стає залучення студентів до створених людством цінностей. Саме тому на передньому плані літературної освіти перебувають гуманістичні цінності світової культури, що є передумовою вироблення особистісних критеріїв людяності, толерантності, гідності, взаємоповаги, моральності, які надбало людство протягом тисячоліть. Через це можливим стає залучення студентів до загальнолюдських уявлень про честь і совість, добро і зло, духовне та бездуховне.

Зарубіжна література має в цьому сенсі важливу перевагу, оскільки пов'язана з різноманітними текстами, які належать до різних типів культури. Спілкування з шедеврами зарубіжної літератури сприяє розвитку у студентів нових естетичних переживань, спонукає до осмислення унікальності іншої культури. Застосовуючи художні засоби виразності, зарубіжна література сприяє підготовці студентів до взаємодії з культурами світу й моделюванню своєї поведінки відповідно до інших культурних контекстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що різноманітні параметри ціннісних орієнтацій молоді вивчало багато науковців. Сутність і структуру етично-моральних цінностей у системі сучасного українського виховання обґрунтували Т. Аболіна, І. Ващенко, О. Вишневецький, Е. Корнієнко, М. Красовицький, О. Сухомлинська, О. Киричук, В. Киричук та З. Карпенко з'ясували чинники впливу на розвиток духовних цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. Становлення й розвиток моральних цінностей студентської молоді досліджували Г. Іванова, О. Рудіна, вплив колективу на цей процес – М. Казакіна, Е. Помиткін, а механізм формування моральних цінностей і ціннісних орієнтацій – І. Бех, В. Галузяк, А. Донцов, В. Тюріна. Увагу методистів (Г. Бельський, В. Голубков, М. Кудряшов, В. Маранцман, Є. Пасічник, Л. Мірошніченко, О. Ісаєва, Ж. Клименко, А. Лісовський, Ю. Султанов) привертало умови, що найбільше сприяли формуванню ціннісних орієнтацій. Відображено теоретико-методичні засади формування ціннісних орієнтацій (Є. Бондаревська, М. Боришевський, Л. Валієва, В. Сластьонін). Різноманітні аспекти

мобільності особистості досліджували А. Аміров, Т. Аракелова, Л. Горюнова, Ю. Калиновський, А. Маслоу, П. Сорокін та ін. Кроскультурним аспектам приділяли увагу О. Гущина, Т. Олінець.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак деякі аспекти кроскультурної підготовки студентів ще не вивчені як у світовій, так і у вітчизняній педагогічній науці. Зокрема це стосується формування ціннісних орієнтацій засобами зарубіжної літератури.

Мета – формування готовності студентів до кроскультурної взаємодії на практичних заняттях із зарубіжної літератури.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування ціннісних орієнтацій у педагогічній літературі досліджується у зв'язку з розвитком і вихованням конкретних цінностей, що мають бути особистісно прийняті студентами. У цьому контексті А. Здравомислов [2] і В. Ядов [4] наполюгають на тому, що ціннісні орієнтації формуються за певних соціально-психологічних умов, конкретних ситуацій, які зумовлюють поведінку людини, та є важливим елементом внутрішньої структури особистості, закріпленим життєвим досвідом кожного конкретного індивіда й сукупністю його переживань [2].

Основними детермінантами ціннісних орієнтацій виступають моральні умови життєдіяльності, рівень загальної культури, здібності людини, переконання, моральні принципи, система цінностей особистості. Зміст ціннісної орієнтації особистості – у спрямованості особистості на ті чи інші цінності матеріальної та духовної культури суспільства. Психологічний механізм процесу формування ціннісних орієнтацій базується на рецептивній інтелектуально-емоційній діяльності людини, включає в себе відчуття, сприйняття, спостереження та пізнання і досліджується вченими як механізм соціальної регуляції поведінки особистості. Повноцінне сприймання особистістю літератури розглядається в психології як «єдність відчуття та мислення». Учені звертають увагу на те, що моральні якості мають інтелектуально-емоційну основу й виокремлюють групу інтегративно-світоглядних почуттів, які найбільш цілісно відбивають моральну спрямованість людини [1].

Основна мета процесу формування ціннісних орієнтацій полягає у вивченні художніх творів з опорою на усвідомлення втілених у них цінностей, осягнення моральних, естетичних позицій літературних персонажів, засвоєння студентами ціннісного потенціалу твору, осмислення співвідношення цінностей, виражених у художніх творах, у зв'язку із власною системою цінностей.

Отже, дефініцією формування ціннісних орієнтацій студентів вважаємо володіння ними комплексом літературних знань, специфічних умінь і навичок (інтерпретація змісту вивченого твору; визначення авторського бачення соціальних і морально-етичних проблем свого часу; пояснення засобів змалювання характеру персонажа; розкриття світу почуттів і переживань літературних героїв; виявлення асоціативних зв'язків зі світовою літературою) та індивідуальних якостей (пізнавальних, емоційних, інтелектуальних тощо), що передбачають здатність оперувати методами й видами діяльності, необхідними для актуалізації цінностей, сприймання

й тлумачення літературних творів, визначення їхнього ціннісного потенціалу, ціннісного ставлення особистості до ідеалів суспільства, сформованість вміння обирати позитивні цінності.

Кроскультурна підготовка передбачає поліпшення взаємодії між студентами – представниками різних культур – та подолання труднощів, пов'язаних із розбіжністю у цінностях, традиціях, мовах. Кожен студент має можливість виразити свою культурну приналежність, поважаючи ідентичність інших. На думку дослідників, кінцевим результатом кроскультурної підготовки є якісні зміни особистості у мисленні, афективних реакціях, реальній поведінці, засновані на ставленнях [3, с. 148].

Кроскультурна підготовка студентів здійснюється і у процесі викладання зарубіжної літератури, тому що її основна мета – підготувати майбутніх фахівців «до ефективного функціонування та співпраці у глобальному середовищі, долаючи конфлікти, засновані на культурних непорозуміннях» [3, с. 145]. Формування готовності до кроскультурної взаємодії пов'язане з необхідністю адаптації до іншопольтурного середовища з дотриманням балансу рівності цінностей національної та іншої культур, тому що процеси входження особистості в іншопольтурне середовище як взаємний контакт та взаємовплив представників різних культур є надзвичайно складними. Проникнення в іноземну культуру пов'язане з набуттям певних якостей, які притаманні представникам цієї культури. Окрім поверхневих зовнішніх змін, відбуваються і якісні, які пов'язані з ефектом занурення в іншу культуру – соціокультурні трансформації особистості [3, с. 193–194].

Художній твір розглядаємо на лекціях і практичних заняттях як явище культури певного народу конкретної історичної доби. Художній текст сприймаємо в аспекті знайомства з особистістю (автора, героїв його твору, іншою точкою зору, властивою читачеві), історією доби, особливостями етнопольтури, традиціями тощо. Інтерпретація твору будується на основі розуміння культурно-історичної зумовленості авторського задуму й закономірності неоднакового сприйняття його читачами різних епох з іншою системою цінностей і менталітетом.

Навчальна діяльність студентів структурується шляхом акцентування на усвідомлення цінностей, утілених у художніх творах; на результат, фіксуючий факт засвоєння особистістю ціннісного потенціалу твору та фактор зміни особистісних якостей студента.

У процесі конструювання технології формування ціннісних орієнтацій студентів засобами зарубіжної літератури завдання були спрямовані на: виховання емоційного ставлення і особистісного осмислення цінностей, ціннісних орієнтацій; на розвиток умінь знаходити та аналізувати прояви морально-етичних норм поведінки через відображення їх у художніх творах, власнихчинках; на виховання й розвиток справедливості, милосердя, готовності допомогти іншим, делікатності, тактовності, толерантності; на виховання орієнтації на потребу духовної самореалізації у світі.

На практичних заняттях студенти від розуміння психологічного змісту вчинків і особистості літературних героїв приходять до сприйняття ціннісної позиції автора, його естетичного ідеалу. Рівень сприйняття твору зарубіжної літератури

значною мірою зумовлений загальною культурою студента, його знаннями в галузі культури й літератури, рівнем розвитку почуттів, культурою естетичних переживань. Зіставляючи твори різних авторів і епох, студенти розмірковують над тим, як вирішувалися героями творів проблеми філософські, моральні та соціальні – про обов'язок і щастя, про особисте та громадське, про сенс і мету життя, тобто здобувати моральні знання у процесі аналізу художніх творів, що є основою формування в них ціннісних орієнтацій.

Студенти виконують на практичних заняттях різноманітні види завдань: поясніть засоби змалювання характеру персонажа; розкрийте світ почуттів і переживань літературних героїв, поясніть засоби емоційної виразності персонажів; висловіть особисте ставлення до вчинків героїв твору, до проблем, порушених у творі; схарактеризуйте персонажів, які вплинули на ваш моральний вибір у визначенні духовних цінностей твору; поясніть ціннісний потенціал прочитаного та власне ставлення до нього. Є завдання творчого характеру, спрямовані на трансформацію авторського тексту; дослідницькі завдання, що потребують самостійних навчально-пізнавальних дій; твір-роздум.

У процесі виконання цих завдань відбувається знайомство з виявами цінностей: ідеями людської гідності; індивідуальної та соціальної відповідальності; доброти та співчуття, толерантності, вчить студентів умінню спілкуватися тощо.

Так на практичному занятті на етапі аналізу новели О. де Бальзака «Гобсек» формування ціннісних орієнтацій студентів здійснювалося завдяки акценту уваги на лихварстві Гобсека, в якому персонаж бачить реалізацію своєї особистості.

Викладач нагадує студентам, що Бальзак описує долю спадку скнари Гобсека в романі «Блиск і вбогість куртизанок», який буде написано через дванадцять років після «Гобсека». Спадщину скнари повинна була отримати його племінниця – куртизанка Естер ван Гобсек, але за день до смерті Гобсека вона скоїла самогубство. Студентам пропонується поміркувати, який зв'язок між спадком Гобсека і самогубством його племінниці? Про що свідчить цей зв'язок? Студенти пригадують, що Гобсек не хотів і думати про те, що колист його грошима може заволодіти інша людина. Потім погодився, коли знайшлася Естер, дочка сестри.

Навідні запитання, що допомагають студентам зробити висновок:

1. Який сенс у тому, що племінниця не змогла отримати спадок?

2. У чому впевнене вчинок Естер?

У процесі обговорення студенти дійшли висновку, що немає сенсу в накопиченні грошей, а безглуздий вчинок Естер упевнене, що люди помиляються, коли роблять метою свого життя збагачення. Виходить, це – примарна цінність.

Чи знав герой Бальзака, що таке любов, дружба, справжнє людське тепло, щирість людських стосунків – те, що непідвладне золоту? – Важливо, щоб саме над цим замислилися студенти.

Перед написанням роботи (твір-роздум) «Трагізм жінки, яка насмілилась кохати» (за романом Л. Толстого «Анна Кареніна») студенти виконують декілька завдань:

А) З'ясуйте, яка роль відображення любовних почуттів у творі.

Б) Поясніть, чи збігаються погляди на щастя Анни, Кіті, Долі?

В) Дайте відповідь на запитання: Як ви вважаєте, чи винен Каренін у трагедії Анни? Чи зробив щасливою Анну Вронський?

З'ясовуючи, як саме вирішують проблему свого морального вибору герої твору А. Камю «Чума», студенти звертають увагу на те, що чума змінила всі життєві цінності та орієнтири, тому що саме в людині ті сили, які здатні протистояти злу, а біду можуть здолати тільки ті, хто бореться разом з іншими.

Аргументовану власну інтерпретацію прочитаного дають студенти у творі-роздумі над «Перевтіленням» Ф. Кафки, стверджуючи, що умовами зворотного перевтілення може бути якийсь випробування. Наприклад, прожити деякий час у жаб'ячій шкурі, або спроба знайти чарівне зілля і, зрештою, стати самим собою. Ще можна навести приклад, коли одружився царевич із жабою – отримав Василису Прекрасну. У Грегора такого шансу не було, тому що коли сталося нещастя, родина не могла ставитися до Замзи, як до людини. Так нікому і не спало на думку поговорити з ним, утішити його. Грегор у своєму нещасті залишився один, без підтримки найближчих людей. Зображення трагічної самотності людини у ворожому їй світі і є концептуальною засадою експресіонізму, до якого належить твір Ф. Кафки «Перевтілення». Тому і не було шансу у Грегора на зворотне перевтілення.

Відзначимо, що систематична робота над матеріалом на практичних заняттях дала змогу вдосконалити вміння студентів аналізувати й зіставляти художні твори та явища всього жанрового спектра; спрямувати увагу на ознайомлення з кращими зразками україномовних перекладів творів світового письменства та з творчістю майстрів художнього перекладу; розвивати завдяки дослідницькій роботі вміння та навички аргументованого висловлювання власної думки, асоціативне мислення; вдосконалювати знання з теорії літератури; розвивати навички культурологічного, літературознавчого, компаративного аналізу художнього тексту тощо.

Водночас підкреслимо, що все це сприятиме ґрунтовному рівню знань теоретичних проблем курсу, вмінню кваліфіковано комплексно аналізувати твір, а також визначати його актуальність та естетичну цінність, зіставляти мистецькі явища зарубіжної й вітчизняної культур. А виразні паралелі із сьогоденням, що неодмінно викали при уважному знайомстві з тим чи іншим твором або явищем, допомагали краще зрозуміти специфіку вітчизняного літературного процесу.

Отже, застосовуючи різноманітні засоби виразності, зарубіжна література забезпечує розвиток естетичних смаків і вподобань студентів, формує культуру міжособистісних стосунків, сприяє вихованню людяності, толерантності, милосердя, шляхетності тому що світ літератури – ціннісний.

Дієвим результатом системи формування ціннісних орієнтацій вважаємо вироблення в студентів естетичної потреби у чуттєво-логічному сприйманні й осмисленні явищ мистецтва, в умінні обирати позитивні цінності, які стають культурною нормою, а настанова на їх дотримання – ціннісною орієнтацією.

Список літератури:

1. Додонов Б.И. В мире эмоций. Киев : Политиздат Украины, 1987. 140 с.
2. Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности. Москва : Политиздат, 1986. 223 с.
3. Кроскультурна взаємодія: теорія, методологія, практика : монографія. За заг. ред. А.К. Солодкої. Миколаїв : Іліон, 2014. 204 с.
4. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности. Под ред. В.А. Ядова. Ленинград : Наука, 1979. 264 с.

References:

1. Dodonov B.Y. (1987). V myre emocij [In the world of emotions]. Kyiv : Politizdat of Ukraine. (in Russian)
2. Zdravomyslov A.G. (1986). Potrebnosty, ynteresy, cennosty [Needs, interests, values]. Moscow : Politizdat. (in Russian)
3. Solodka A.K. (ed.) (2014). Kroskultura vzayemodiya: teoriya, metodologiya, praktyka [Cross-Cultural Interaction: Theory, Methodology, Practice]. Monografiya. Mykolaiv : Ilion.
4. Yadov V.A. (1979). Samoregulyacyya y prognozyrovanye socyalnogo povedenyya lychnosty [Self-regulation and forecasting of social behavior of the individual]. Leningrad : Nauka. (in Russian)